

Булінг в школі: причини та наслідки, запобігання та відповідальність

Насильство в школі є, нажаль, досить розповсюдженим в наш час. Дуже важливо щоб учні, їх батьки та вчителі були проінформовані про це негативне явище, як його виявити, як з ним боротися та, головне, як його уникнути. Образливі прізвиська, глузування, піддражнювання, стусани з боку одного або групи учнів щодо однокласника або однокласниці – є ознаками нездорових стосунків, які можуть привести до цькування – регулярного, повторюваного день у день знущання. Регулярне та цілеспрямоване нанесення фізичної й душевної шкоди стало об'єктом уваги науковців та педагогів, починаючи з 70-х років минулого століття, й отримало спеціальну назву – булінг.

Булінг – це цькування однієї дитини іншою, агресивне переслідування, яке часто поширене в школах. За результатами дослідження UNICEF, кожна четверта дитина (24%) зазнає булінгу з боку однокласників. А 67% пережили прояви такого насильства.

Причина булінгу.

Найголовнішою проблемою, що стосується цькування в школі, експерти називають розрив між поколіннями. Посилення цінностей індивідуалізму в суспільстві, який витісняє на другий план цінності сім'ї, та розвиток інформаційних технологій, що дозволяє дітям самостійно отримувати необхідну інформацію, призвели до того, що батьки втратили монополію на свій авторитет по відношенню до дитини.

Саме через цей розрив у комунікації поколінь 48% дітей ніколи не розповідали про випадки насилля в школі. А 25% – говорили про це не з дорослими, а з другом, братом чи сестрою. З тих, хто мовчать, – 40% соромляться про це говорити, а 22% заявили, що це нормальне явище.

В більшості випадків дорослі ігнорують факти насилля між дітьми. Лише третина дорослих у таких ситуаціях стає на бік постраждалої дитини. Така реакція підриває довіру дітей до вчителів та батьків.

Чому починається булінг?

Випадки насильства серед учнів завжди були частиною школи, однак зараз вони стають дедалі помітнішими. Початок цьому дає такий собі рекет щодо учнів початкової школи, коли, наприклад, старші діти відбирають у них мобільні телефони. Серед же дітей 11-15 років поширені плітки, принизливі жарти та бойкот.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), у 2016 році Україна посіла 9 місце із 42 досліджуваних країн за кількістю постраждалих від цькування. Опитування ВООЗ показало, що випадків цькування серед 11-річних більше, ніж серед 15-річних. Та в Українському інституті дослідження екстремізму вважають, що в старшому віці розповсюдженим стає психологічне насильство.

За словами психолога Світлани Кривцової, цькування завжди починає одна людина для того, аби затвердити свій авторитет, розважитися або отримати якусь вигоду.

Решта дітей, спостерігаючи за діями булера, або їх ігнорують, або обурюються та намагаються втрутитися. Але бачачи, що жертва не чинить опір, а вчитель їхню ініціативу не підтримує, діти відчувають безпорадність, і їхній настрій може змінитися – від співчуття жертві до роздратування і байдужості.

Учасники булінгу

У цькуванні в школі завжди беруть участь три групи дітей: жертва, агресор і спостерігачі.

Жертва

Жертвою булінгу може стати будь-хто. Досить просто опинитися в слабкішій позиції або перейти комусь дорогу. Але найбільш часто в розряд жертв потрапляють діти, які чимось відрізняються від своїх ровесників: фізичними даними, успіхами в навчанні, матеріальними можливостями, навіть просто

характером. Для того, щоб стати жертвами більш старших дітей, не потрібно і цього.

Приблизно 50% шкільних агресорів самі є жертвами катування. Вони піддаються жорстокому поводженню у власній родині. Хлопчаки, яких б'є батько, бачать, як він знущається над матір'ю, прийшовши в школу, будуть відіграватися на слабших.

Агресор

Спільною рисою всіх булерів є зовні виражені нарцисичні риси. Нарциси зациклені на собі, але не мають внутрішньої опори. Вони потребують поваги і підтримки, але не отримують її від батьків. Найчастіше у такої дитини фіксують погані відносини з мамою, вона може виховуватися в соціально неблагополучній сім'ї. Тому такі діти домагаються від оточуючих визнання шляхом насильства і терору.

Крім того, булерам характерні:

- Неврівноваженість, самозакоханість.
- Надмірна злість, ворожість, бажання «почесати кулаки».
- Підвищений статусу суспільстві.

Наслідки для жертви булінгу

Опинившись в ролі жертви булінгу, дитина одержує величезну кількість психічних травм, які неминуче позначаються на її подальшому житті:

- *Розлади психіки.* Навіть одиничний випадок булінгу залишає глибокий емоційний шрам, що вимагає спеціальної роботи психолога. Дитина стає агресивною і тривожною, що переходить і в доросле життя. У неї виникають проблеми у поведінці. Вона схильна і до депресій, і до суїциду.
- *Складнощі у взаєминах.* Шанси стати жертвами мобінгу на робочому місці у людей, які пережили булінг в дитинстві, зростають в багато разів. Світова статистика стверджує, що дорослі, які перенесли знущання в дитинстві, в більшості своїй залишаються самотніми на все життя, їм важче підніматися кар'єрними сходами. Тому вони частіше за інших вибирають надомну або

відокремлену роботу. Більше спілкуються в соціальних мережах, ніж в реальному світі.

- *Хвороби.* Результатом булінгу дуже часто бувають фізичне нездужання. Відомі випадки, коли у хлопчиків від стресу і безсилля починалися серйозні проблеми з серцем. Дівчатка-підлітки схильні до іншої недуги: глузування й образи призводять їх до анорексії або булімії. Можливі розлади сну і переростання травми в психосоматику.

Наслідки для булера

У рідкісних випадках дорослі булери усвідомлюють непривабливість своєї поведінки. Спогади про минулі «подвиги» викликають у них почуття пекучого сорому. Іноді вони намагаються навіть якось загладити свою провину. Але жертви шкільного булінгу рідко йдуть на контакт зі своїми мучителями. Агресор менше страждає від наслідків булінгу, ніж жертва, але все ж безслідно це не проходить і для нього:

- *Неблагополучне майбутнє.* Примітивні асоціальні способи поведінки перестають діяти в дорослому світі, і булери виявляються на смітнику життя. У той час, як їхні жертви, заучки і ботани, закінчують університети, отримують хорошу роботу і забезпечене життя, дорога їх мучителів закінчується в тюремній камері. У кращому випадку вони животіють на низькокваліфікованій та низькооплачуваній роботі і з заздрістю дивляться на своїх колишніх шкільних товаришів.

- *Проблеми у взаєминах.* Діти, які примудрялися поєднати булінг з високим соціальним статусом, стають диктаторами в сім'ї і справжнім покаранням на роботі. Багато з них досягають високих результатів в кар'єрі. Тому рано чи пізно наживають собі смертельних ворогів, а решта їх недолюблюють і бояться.

- *Терор в сім'ї.* Навіть якщо вже в дорослому житті такі особи успішні, то оточуючим з ними незатишно. Розважатися чужими нещастями залишається

їх хобі на все життя. Вони не вміють вибудовувати теплі відносини з дітьми, з коханими, часто просто копіюють поведінку своїх батьків.

Що робити?

Дітям не варто намагатися вирішити ситуацію самотужки, адже з булером не завжди можна порозумітися. Краще звернутися до батьків, вчителів, або старших, яким дитина довіряє.

У разі, якщо над вашою дитиною знущаються, ви, як батьки, повинні уважно вислуховувати скарги дитини і ставитися до цього серйозно, а не просто відмахуватися словами Дай здачі. Завдяки підтримці батьків, дітям легше переживати проблеми в школі. Також варто звернутися до шкільних вчителів та звернути їхню увагу на цю проблему. У найкритичнішій ситуації варто залучити поліцейських і навіть подумати про зміну місця навчання.

Вчителям же потрібно не показувати свою фізичну перевагу, а поговорити з ним. Крім того, за витівками булера не можна спостерігати, адже йому потрібні глядачі для того, щоб максимально проявити демонстративну поведінку. При витівках на уроці можна спробувати відволіктися від заняття і зосередити увагу на булері, спробувати залучити його до навчального процесу.

Однак варто пам'ятати, що не можна закривати очі навіть на найменший прояв цькування, адже розібратися з ситуацією можна лише спільними зусиллями і тільки, якщо вчасно звернути на неї увагу.

айчастіше жертвами булінгу стають діти, які мають:

- Фізичні вади – носять окуляри, погано чують, мають порушення рухового апарату фізично слабкі.
- Особливості поведінки – замкнуті чи імпульсивні, невпевнені, тривожні.
- Особливості зовнішності – руде волосся, веснянки, мають надмірну худорлявість чи повноту.
- Недостатньо розвинені соціальні навички: часто не мають жодного близького друга, краще спілкуються з дорослими ніж з однолітками.
- Страх перед школою: неуспішність у навчанні часто формує у дітей негативне ставлення до школи, страх відвідування певних предметів, що сприймається оточуючими як підвищена тривожність, невпевненість, провокуючи агресію.
- Відсутність досвіду життя в колективі (так звані «домашні» діти).
- Деякі захворювання: заїкання, дислалія (порушення мовлення), дисграфія (порушення письма), дислексія (порушення читання).
- Знижений рівень інтелекту, труднощі у навчанні.
- Високий інтелект, обдарованість, видатні досягнення.

Форми та види булінгу

Людину, яку вибрали жертвою і яка не може постояти за себе, прагнуть принизити, залякати, ізолювати від інших різними способами. Найпоширенішими формами булінгу є:

- Словесні образи, глузування, обзивання, погрози.
- Образливі жести або дії.
- Залякування за допомогою слів, загрозливих інтонацій, щоб змусити жертву щось зробити чи не зробити.
- Ігнорування, відмова від спілкування, виключення з гри, бойкот.
- Вимагання грошей, їжі, речей, умисного пошкодження особистого майна жертви.
- Фізичне насилля (удари, щипки, штовхання, підніжки, викручування рук, будь-які інші дії, які заподіюють біль і навіть тілесні ушкодження).
- Приниження за допомогою мобільних телефонів та Інтернету (СМС-повідомлення, електронні листи, образливі репліки і коментарі в чатах і т.д.), розпускання чуток і пліток.

Види булінгу можна об'єднати в групи словесного (вербального), фізичного, соціального (емоційного) та електронного (кібербулінг) знущання, які часто поєднуються для більш сильного впливу.

70% знущання відбувається словесно: принизливі обзивання, глузування, жорстока критика, висміювання та ін. На жаль, кривдник часто залишається непоміченим та непокараним, однак образи не залишаються безслідними для «об'єкта» приниження. Фізичне насильство найбільш помітне, однак складає менше третини випадків булінгу (нанесення ударів, штовхання, підніжки, пошкодження або крадіжка особистих речей жертви та ін.).

Найскладніше зовні помітити соціальне знущання – систематичне приниження почуття гідності потерпілого шляхом ігнорування, ізоляції, уникання, виключення.

Сьогодні набирає обертів кібербулінг. Це приниження за допомогою мобільних телефонів, Інтернету. Діти реєструються в соціальних мережах, створюють сайти, де можуть вільно спілкуватися, ображаючи інших, поширювати плітки, особисті фотографії, тощо.

Наслідки шкільного насилля

Жертви булінгу переживають важкі емоції – почуття приниження та сором, страх, розпач і злість. Булінг вкрай негативно впливає на соціалізацію жертви, спричиняючи:

- неадекватне сприйняття себе – занижену самооцінку, комплекс неповноцінності, беззахисність;
- негативне сприйняття однолітків – відсторонення від спілкування, самотність, часті прогули в школі;
- неадекватне сприйняття реальності – підвищену тривожність, різноманітні фобії, неврози;
- девіантну поведінку – схильність до правопорушень, суїцидальні наміри, формування алкогольної, тютюнової чи наркотичної залежності.

ВАЖЛИВО! Не залишайте цю ситуацію без уваги. Якщо дитина не вирішила її самостійно, зверніться до класного керівника, а в разі його/її неспроможності владнати ситуацію, до завуча або директора школи. Найкраще написати і зареєструвати офіційну заяву, адже керівництво навчального закладу несе особисту відповідальність за створення безпечного і комфортного середовища для кожної дитини.

Якщо вчителі та адміністрація не вирішила проблему, не варто зволікати із написанням відповідної заяви до поліції.

Що можуть зробити вчителі

Вирішальна роль у боротьбі з булінгом у школі належить вчителям. Але впоратися з цією проблемою вони можуть тільки за підтримки керівництва школи, батьків, представників місцевих органів влади та громадських організацій. Для успішної боротьби з насильством у школі:

Всі члени шкільної спільноти повинні прийти до єдиної думки, що насильство, цькування, дискримінація за будь-якою ознакою, сексуальні домагання, і нетерпимість в школі є неприйнятними.

Кожен повинен знати про те, в яких формах може проявлятися насильство і цькування і як від нього страждають люди. Вивчення прав людини і виховання в дусі миру повинно бути включено в шкільну програму.

Спільно з учнями мають бути вироблені правила поведінки в класі, а потім загальношкільні правила. Правила повинні бути складені в позитивному ключі «як треба», а не як «не треба» поводитись. Правила мають бути зрозумілими, точними і короткими. Дисциплінарні заходи повинні мати виховний, а не каральний характер. Осуд, зауваження, догана мають бути спрямовані на вчинок учня і його можливі наслідки, а не на особистість порушника правил.

Жоден випадок насильства або цькування і жодну скаргу не можна залишати без уваги. Учням важливо пояснити, що будь-які насильницькі дії, образливі слова є неприпустимими. Реакція має бути негайною (зупинити бійку, припинити знущання) та більш суворою при повторних випадках агресії.

При аналізі ситуації необхідно розібратися в тому, що трапилося, вислухати обидві сторони, підтримати потерпілого і обов'язково поговорити з кривдником, щоб зрозуміти, чому він або вона так вчинили, що можна зробити, щоб таке не повторилося. До такої розмови варто залучити шкільного психолога.

В залежності від тяжкості вчинку, можна пересадити учнів, запропонувати вибачитися, написати записку батькам або викликати їх, позбавити учня можливості брати участь у позакласному заході.

Учням треба пояснити, що навіть пасивне спостереження за знущаннями і бійкою надихає кривдника продовжувати свої дії. Свідки події повинні захистити жертву насильства і за необхідності покликати на допомогу дорослих.

Необхідно запровадити механізми повідомлення про випадки насильства, щоб учні не боялися цього робити. Ці механізми повинні забезпечувати учням підтримку і конфіденційність, бути тактовними.

Для успішного попередження та протидії насильству необхідно проводити заняття з навчання навичкам ефективного спілкування та мирного розв'язання конфліктів.

Відповідальність, яка чекає на кривдника

Адміністративна відповідальність. За вчинення адміністративних правопорушень до неповнолітніх у віці від шістнадцяти до вісімнадцяти років можуть бути застосовані такі заходи впливу:

1. Зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого.
2. Попередження.
3. Догана або сувора догана.
4. Передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання.

У разі вчинення особами віком від 16 до 18 років деяких адміністративних правопорушень (наприклад, дрібне викрадення чужого майна, стрільба з вогнепальної або пневматичної зброї, злісна непокора законному розпорядженню поліцейського, дрібне хуліганство), вони підлягають відповідальності на загальних підставах.

Зокрема, за вчинення дрібного хуліганства особою віком від 16 до 18 років на неї може бути накладено одне із стягнень: штраф, громадські роботи, виправні роботи або адміністративний арешт.

Якщо особа вчинила дрібне хуліганство у віці від 14 до 16 років до відповідальності у виді штрафу буде притягнуто її батьків.

Кримінальна відповідальність, за загальним правилом настає з 16 років, але за окремі види злочинів, особу може бути притягнуто до кримінальної відповідальності і з 14 років

(наприклад умисне вбивство, умисне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження, крадіжку, грабіж, розбій, хуліганство).

У разі, якщо неповнолітній вчинив злочин невеликої або середньої тяжкості, щиро розкаявся та має бездоганну поведінку на момент постановлення вироку до нього можуть бути застосовані такі примусові заходи виховного характеру:

1. Застереження.
2. Обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього.
3. Передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх заміняють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання.
4. Покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків.
5. Направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років. Умови перебування в цих установах неповнолітніх та порядок їх залишення визначаються законом.

В інших випадках неповнолітні відповідають за злочин на загальних підставах, у тому числі до них може бути застосовано такі види покарань: штраф, громадські роботи, виправні роботи, арешт, позбавлення волі на певний строк.